

TÜRKİYE'DE SİBİRYA ÇALIŞMALARI

Ekrem ARIKOĞLU*

Özet

Bu makalede Sibiry'a da yaşayan Türk kökenli topluluklarla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar verilmektedir. Araştırmadan anlaşıldığı kadarıyla bu çalışmalar 1990'lı yıllardan itibaren artmıştır. Bu araştırmalar daha çok üniversitelerde yapılmaktadır ve bu toplulukların dilleri üzerinedir.

Anahtar kelimeler: Sibiry'a, Sibiry'a Araştırmaları, Türkiyede Sibiry'a Araştırmaları.

Abstract

In this article are completed researches about Turk folks in Siberia. Obviously since 1990 years Siberia researches in Turkey are widespread. This researches are realized almost at univesties and connected with languages of this groups.

Key words: Siberia, Siberian Researches, Siberian Researches in Turkey.

Türk Dili dergisinin 650. (Şubat 2006) sayısında Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN'ın *Sibiry'a da Türkçe* başlıklı yazısını okuyunca, genel olarak

* Gazi Üni. Fen Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

Alman bilim adamlarının yaptıkları çalışmalardan bahsedildiğini, özellikle de Gregory D. S. Anderson’un *Language Contact in South Central Siberia* (Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2005, XIII+285 s.) adlı eserinin tanıtıldığını gördüm. Hocamız yazının sonunda Türk gençlerinin böyle eserlerden ders alması gerektiğini belirtiyordu. Yeterli olmasa da Türkiye’de de Sibiry Türkleri konusunda, özellikle son on-on beş yıldı, ciddi çalışmaların yapıldığını düşündüğümden bu derlemeyi yaptım. Bu çalışmaların çoğunun Türk Dil Kurumu tarafından basılmış olması da sevindiricidir.

Türkiye’de, Sovyetler Birliği döneminde, bütün Türk topluluklarıyla, bilhassa Sibiry Türk topluluklarıyla ilgili çalışmalar sınırlı kalmıştır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce bu konuya özel önem veren üç kişiden bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’tür. Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurarak bu cemiyetin yapması gerekenler arasına “*mukayeseli gramer yapma, Türkçenin bütün kelimelerini toplama, terimler yapılırken Türk lehçelerinden faydalanma*” gibi maddeleri koydurmuş, başta Pekarskiy’nin *Slovar Yakutskogo Yazıkı* adlı harika sözlüğü olmak üzere Altay (Verbitskiy, V.İ. vd., *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurskogo Yazıkı, Kazan, 1869*) ve Tuva (Katanov, N.F. *Opit İssledovaniya Uryanhayskogo Yazıkı s Ukazaniem Rodstvennih Otnoşeniy Yego k Drugim Yazıkam Tyurkskogo Korneya, Kazan, 1903*) lehçelerini inceleyen önemli eserleri Türkçeye çevirtmek suretiyle konuya ilgisini somut olarak göstermiştir. Pekarskiy tarafından otuz yıla yakın bir sürede derlenip hazırlanan bu üç ciltlik sözlüğün maalesef ancak A-M maddeleri (*Yakut Dili Sözlüğü*, İst.1945) basılabilmış, geri kalanı basılmayı beklemektedir.

Sibiry’daki Türk lehçeleriyle ilgilenen ikinci kişi A. Cevat Emre olmuştur. Emre, yazdığı *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri, Birinci Kitap Fonetik*, (İst. 1949) adlı eserinin ikinci bölümüne *Yaşamakta Olan Türk Lehçeleri*’ni almıştır. Bu bölümde *Taraıçı* (241-260), *Altay* (261-286), *Kırgız* (287-330), *Koybal-Karagas* (331-360), *Yakut* (361-404), *Çuvaş* (405-444) lehçeleri bulunmaktadır. Emre, *Yakutça’da Fonetik Değişmeler* (TD-B, Seri :III, Sayı: 8-9, s.1-12, Nisan-Aralık 1946, İst.1947.) adıyla bir makale de yayımlamıştır.

Üçüncü kişi Abdülkadir İnan’dır. İnan, yazdığı çeşitli makalelerle Sibiry Türk topluluklarının tarihleri, kültürleri hakkında bilgiler verir. Bu yazılar *Makaleler ve İncelemeler* adlı eserlerde derlenmiştir. Bu makalelerden bazıları şunlardır:

- 1) *Tuba (Urenha) Türkleri, Makaleler ve İncelemeler I*, Ank. 1968
- 2) *Sibiry Türkleri, Türk Dünyası El Kitabı*, Ank. 1976
- 3) *A.D.Graç Drevneturkiskye İzvayaniya Tuvi (Tuvada Eski Türk Heykelleri)*, Moskova 1961, 153 Sahife 153 Resim **Makaleler ve İncelemeler II**, Ank. 2. Baskı, 1998.
- 4) *E.K.Pekarskiy, Yakut Dili Lugati (Slovar Yakutskogo Yazıkı) Petersburg-Leningrad 1907-1930, Makaleler ve İncelemeler II*, Ank. 2. Baskı, 1998.

5) *Yakut (Saha) Türkleri*, **Makaleler ve İncelemeler I**, Ank. 3.Baskı, 1998.

6) *Ziya Gökalp ve Yakut-Altay Folkloru ile Diniyatı*, **Makaleler ve İncelemeler II**, Ank. 2. Baskı, 1998 s.235-238.

7) *Yakut Şamanizminde İya Kıl*, **Türkiyat Mecmuası 10**

Yazdığı *Türk Kavimleri* (Ank.1972) adlı eserde Ahmet Caferoğlu Sibiry'a'daki Türk toplulukları hakkında bilgiler verir. Hasan Eren, *Sibiry'a Türk Dillerinde Moğolca Unsurlar (TD-B, Seri: III, Sayı: 14-15, s. 35-43, Ocak 1950, Ank. 1951)* adlı makaleyi yazmıştır.

1950-1990 yıllarında Sibiry'a Türk Topluluklarıyla ilgili Türkiye'de kayda değer araştırmaların yapıldığı söylenemez. Elbette bunun en önemli sebebi Sovyetler Birliği'nin dışarıya kapalı bir devlet oluşudur.

Ahmet B. Ercilasun, üniversitede önce kendisi yazdığı eserlerle (*Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler...*), sonra yönlendirdiği öğrencilerle ülkemizde Türk dünyası çalışmalarının öncüsü olmuştur. Sibiry'a Türklerinin dilleri ve edebiyatları konusundaki yedi doktora çalışmasının beşinin Gazi Üniversitesinde yapılmış olması onun etkisini açıkça göstermektedir.

Fatih Kirişçiöğlü Saha Türkçesi konusunda Türkiye'de doktora yapan ilk kişi olmuştur. *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* adlı eseri TDK tarafından basılmış, gördüğü itibarla ikinci baskısı yapılmıştır. Kirişçiöğlü, Y. Vasilyev ve G. Killi ile birlikte *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri* (TDK, 1996) adıyla ikinci bir kitabın da yazarlarından. Kirişçiöğlü'nun konuyla ilgili diğer yazılarından bazıları şunlardır:

1) *Kazan'ın İşgali Sonrası Sibiry'a'daki Dil Hareketleri*, **Kazan'ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni**, TDK, 15.10.2002, Ank.(Baskı Ankara 2004 s. 37-45)

2) *Saha Türk Destanı-Olongxo*, **I. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu**, A.Ü. DTCF. 8-10 Mayıs 2002, Ank. (Baskı Ankara 2004 s.124-133)

3) Er-Soğotox Efsanesindeki Motifler“, **III. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi**, Ankara 25-29 Eylül 1993 (Baskı : Ankara 1999, c. II, s. 649-657).

4) *Kuzey-Doğu Türk Lehçelerinde Hâl Eklerinde Varyantlaşma*, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, 25-29 Eylül 2000, İzmir.

5)(Y.Vasilyev ile) *Saha Edebiyatının Öncülerinden Nikolay Neustroyev Doğumunun 100. Yılında Anıldı*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 1, 1996/Bahar, s. 272-276 Ank. 1996,

6) *Saha Yerinde Alfabe Çalışmaları*, G.Ü. **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Himmet Biray Özel Sayısı**, s. 122-129. Ank. 1999

7) *Saha (Yakut) ve Türkmen Türkçelerinde Eklerdeki Uzun Ünlüler*, **III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, Ank. 26-28 Eylül 1996 (Baskı: Ank. 1999, s. 669-673)

8) *Sahalar (Yakutlar)*, **Yeni Türkiye-Türk Dünyası Özel Sayısı**, S. 16, s. 1558-1560, Ank. 1997

9) *Saha(Yakut)ların Naara Suox Fıkra Tipi ile Nasreddin Hoca'nın Karşılaştırılması*, G.Ü. G.E.F. **Nasreddin Hoca Sempozyumu** (Baskı: Ank. 1999, s.669-673)

11) *Sahalarda Bahar Bayramı-Ihtax*, **Millî Folklor**, C. IV, S. 25, s.16, Ank. 1995

12) *Yakutların Menşei Meselesi*, **Millî Folklor**, C. 2, S. 13, Ank. 1992, s.47-49

13) *Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı*, **Türk Dünyası El Kitabı** (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları) IV.C, Ank. 1998, s. 501-512.

14) *Sahalar (Yakutlar) ve Saha Türkçesi*, **Türkler**, **20. C** Türk Dünyası, s.133-139, Ank. 2001

15) *Yakutların Menşei Üzerine Bir Destan Metni*, **Millî Folklor**, C. 2, Sayı 15, s. 16-18, Ank. 1992

16) *Bir Münekkinin Tenkidi-I, Nazım'ın Söğütleri Ağlıyordu*, **Türk Dili**, 1996/1, sayı 530, Ankara 1996, s.279-289.

17) *Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması*, **S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi-Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'a Armağan**, S. 13, Bahar 2003, Konya 2003, s. 227-233.

18) *Saha Türkçesinde Farklı Bir Kip –İhtık*, **Acta Mongolica,-Mongol Ulsın İx Surguli**, volume 4 sayı 236, Ulaanbaatar 2005, s.87-92.

19) *Sibiryâ Türk Lehçelerinde –A (Aç)çI Eki* **Sibiryâ Araştırmaları**, İstanbul 1997, s. 119-122 (Uluslararası Sibiryâ Konferansı, İstanbul 2-4 Nisan 1996).

20) *Saha (Yakut) Türkçesi'nde Yapısı Tartışılan İki Zarf-Fiil Eki*, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, 20-26 Eylül 2004, Ankara.

21) *Saha Türkçesi'nde Moğolca Söz Varlığı Üzerine Düşünceler* (Arş. Gör.Yavuz Kartallıoğlu ile ortak) **III. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu**, A.Ü., DTCF. 5-7 Mayıs 2004, Ankara.

22) *Saha Türkçesindeki Rusça Alıntı Kelimeler IV. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, A.Ü., DTCE, 7-11 Haziran 2005, Ankara.

Ekrem Arıkoğlu *Tuva ve Hakas Türkçelerinde Fiil* (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. 1996) adıyla doktora çalışması yapmıştır. Arıkoğlu, sonraki yıllarda bu toplulukların dilleri ve edebiyatları üzerine çalışmalarına devam etmiştir. *Tuva Türkçesi Sözlüğü* (K. Kuular ile birlikte) (TDK, 2003), *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 25. C, Hakas Edebiyatı* (Kültür Bakanlığı, 2003), *Örnekli Hakasça Türkçe Sözlük* (Akçağ, 2005) adlı kitapları basılmıştır. *Tuva Destanları I, Hakas Destanları I* adlı çalışmaları TDK tarafından yayımlanacaktır. Konuyla ilgili diğer çalışmaları şunlardır:

1) *Tuva Türkçesinin Tarihî Gelişimi ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, S. 4, Güz, s.153-161, Ank. 1997,

2) *Tuva Türkçesinde Gırtlaksız Ünlüler, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, S.10, Güz, s.543-547, Ank. 2000

3) *Türkçenin -rak ve -arak Ekleri Hakkında, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 20-26 Eylül 2004, TDK 855/1 s.187-192, Ank. 2004

4) *Hakas Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı IV. C*, Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), s.483-489, Ank. 1998

5) *Tuva Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı IV.C*, Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), s. 491-500, Ank. 1998

6) (B. Borbaanay İle birlikte) *Tuvaların Yeni Yıl Bayramı Şağaa, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, AKM, s.369-379, Ank. 2004

7) (Aktaran) *Tuvaların Eski Gelenekleri I., Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, S. 5, Bahar, s.288-308, Ank. 1998

8) (Aktaran) *Tuvaların Eski Gelenekleri II., Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, S. 8, Güz, s.438-468, Ank. 1999

9) (Aktaran) *Derin Geçitte, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, S. 16, s.87-109, Yaz 2003

10) *Tuva'da Şamanizmin Dünü Bugünü, Türk Kültürü*, TKAE, S.385, s.287-292, Mayıs, 1985

11) (Aktaran) *Tuva Şamanlarının Dünya Görüşü, Türk Kültürü*, TKAE, S.390, s.636-638, Ekim 1985

12) *Tuva Cumhuriyeti, Tuva Türkleri, Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı*, Mayıs-Haziran, 1997, C II, S.16, s.1561-1569

13) *Tuva’nın XX. Asır Siyasî Tarihi, Türkler 20. C, Türk Dünyası* s.173-179, Ank. 2001

Arıkoğlu’nun öğrencilerinden Gülsüm Macit, Hakas destanı *Han Mirgen*’i, Ercan Demir, Hakas destanı *Altın Taycı*’yı yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.

Sibiryâ Türk lehçeleriyle ilgili en zorlu çalışmaları iki Türk kızı yapmıştır. Sibiryâ’da çalıştıkları ağızların konuşulduğu köyleri, kasabaları tek tek do-laşarak derlemeler yapan bu kişilerden biri Figen Güner Dilek’tir. Dilek, önce *Altay Türkçesinde Fiil* (Gazi Üni. Sosyal Bil. Ens. 1996) konusunda yüksek li-sans yapmış, ardından Altay Ülkesinde yaptığı derlemelerle *Altay Ağızları*’nı (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens., 2005) doktora çalışması olarak hazırlamıştır. Konuyla ilgili diğer çalışmaları:

1) *Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altay Türkçesine Ulaşan Kelimeler Sibiryâ Araştırmaları*, s.139-144).

2) *Altay Türkçesinin Yazı Dili Hâline Getirilmesi, 1552 ve Sonrası, Kazan’ın İşgali ve Türk Toplulukları Bilgi Şöleni Bildirileri*, TDK, Ank., 15 Ekim 2002.

3) *Altay Türkçesinde –Gıla- Eki Hakkında (V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, C I. s.787-792, Ank. 2004*

4) *Altay Türkçesinde İkilemeler, Bilig* 28, Kış, 2004;

5) *Altay Türkçesinde Ölüm Kavramıyla İlgili Kelimeler ve Deyimler*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, **Uluslара-rası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu**, 25-26 Kasım İst.2004

6) *Altay Türkçesinde Kişiler Arası İlişkilerde Kullanılan Sözcükler*, Gazi Üniversitesi, **I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu**, 11-13 Mayıs, 2005, Ank. başlıklı yazıları da bulunmaktadır.

Öteki araştırmacı kız ise, Gülsüm Killi’dir. Killi, önce *Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Ank. Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü, 1996) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Konuyla ilgili hemen bütün kay-naklara ulaşıldığı anlaşılan çalışma, Sibiryâ’da yazı dili olarak kullanılan dört Türk lehçesini, Şor Türkçesini ve bu lehçelerin ağızlarını içermektedir. Killi, doktorasında ise *Hakas Türkçesinin Ağızları*’nı (Ank. Üni. Sosyal Bilimler Ens. 2002) çalışmıştır. Killi, F. Kirişçioğlu ve Y. Vasilyev ile birlikte *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri* (TDK, 1996) adlı kitabı da yazmıştır. Ya-yımladığı makaleleriyle çok üretken olduğu görülen Killi’nin konuyla ilgili çalışmaları şunlardır:

1.) Karaçakov, D.M. (Çev. G.Killi), *Tuva, Dağlık Altay ve Hakasya Nüfusunun Millî Birleşiminin Şekillenmesi Üzerine*, **Bilge**, AKM, C.9, S.35, s.74-76, Ank. 2003

2) *Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklüğünün (Saha, Tuva, Hakas, Altay) Diline Fonolojik Açıdan Bir Bakış*, **Sibirya Araştırmaları**, Simurg, s.57-68, İst. 1997

3) *Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu* **KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.I, S.2, s.161-174, Güz 1999, Ank.

4) *Seroşevskiy'de 'ıstax'*, **KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.I, Bahar 1999, S.1, Ank. KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, s.105-112.

5) *Altın Ergek Destanı I: Şor Varyantı*, **KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.II, Güz 2000, S.2, s.169-190. Ank.

6) *Hakas Sözlü Edebiyatında taxpax*, **Millî Folklor**, S. 48, s.72-83. Kış, Ank.

7) *Viktor Butanayev, Etniçeskaya kul'tura xakasov (Hakasların Etnik Kültürü)*, Abakan, 1998, **Türk Dünyası Dergisi**, Yaz, S.11, s.228-237, 2001.

8) *Altın Ergek Destanı II: Altay Varyantı*, **KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.III, Güz 2001, S.2, s.107-128, Ank.

9) *Hakas Türkçesinde Tabu Sözler ve Örtmece (Euphemism)*, **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2003**, Ank., 5-7 Mayıs 2003, A.Ü. DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ank.

10) *Hakas Türklerinde Bir Yeni Gün Versiyonu: Çıl Pazı*, **Türk Dünyasında Nevruz Paneli**, Hacettepe Üniversitesi Nevruz Kutlamaları, Beytepe, 21 Mart 2003, Ank.

11) *Hakasya'da Dil Durumu ve Hakas Türkçesinin Statüsü*, **Türkoloji Dergisi**, 2003. C. XVI, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları 4, s.225-235. Ank.

12) *Ob obučenii studentov tyurkskim yazıkam Sibiri v Turtsii (Türkiye'de Sibirya'daki Türk Dillerinin Öğretimi Üzerine)*, Rusya Federasyonu Eğitim-Öğretim Bakanlığı, Novosibirsk Devlet Üniversitesi, Rusya Bilimler Akademisi Filoloji Enstitüsü, Novosibirsk, 28-30 Ekim 2003

13) *Hakas Edebî Dilinin Bugünkü Problemleri*, **V. Türk Dil Kurultayı**, Ank. 20-26 Eylül 2004

14) *Hakas Türklerinin Ölümü Algılayışı ve Hakas Türkçesinde Ölüm ile*

İlgili Kavramlar, Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 25-26 Kasım 2004.

15) *Hakasya'da Ana Dilini Koruma Çalışmaları, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2003*, Ank. 4-7 Mayıs 2004, A.Ü. D.T.C.F. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ank.

16) *Türkoloji Dünyasına İki Görsel Katkı: "Yakutistan Delegasyonu 1926 Bakü – Birinci Sovyetler Birliği Türkoloji Kongresinde" ve "Elley Bootur'un Yazıları"*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 1(1), s.166-169, 2004,

17) *Edhem Rahimoviç Tenişev (1921-11.07.2004)*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2(1), s.177-178, 2005

18) *Hakas Türkçesindeki Ünlü Uzunlukları ve Oluşma Şartları Üzerine*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), s.42-56, 2004

19) *Hakas Türklerinde Kod Kaydırımı, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002*, 8-10 Mayıs 2002, A.Ü. D.T.C.F. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, s.166-181, Ank.

20) *İlk Hakas Yazarlarından A. Kobyakov ve "Vaftiz" Hikayesi*, **Bilig**, K13 2004, S.28, s.117-136. Ank. 2004.

21) *Tamara Gerasimovna Borgoyakova, Minoritarnie yazıki: problemi sohreneniya i razvitiya* **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2(1), s.167-169. 2005

22) *Pervıçnıe dolgie glasnie v hakasskom yazıke (Hakas Türkçesindeki Birincil Uzun Ünlüler)*, **Ejegovnik İstituta sayano-altayskoy tyurkologii**, No:9. (2005)

23) *Hakas Etnografyasına Yeni Bir Katkı*, **Bilge**, AKM, C.7, S.29: s.64-65, Ank.2001.

İbrahim Dilek, kendini Altay Türklerine vakfetmiştir. *Altay-Türk Kayçılık Geleneği ve Er-samur Destanı* (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. 1997) başlıklı yüksek lisans tezini hazırladıktan sonra *Altay Masalları* (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens.2003) başlıklı doktora çalışması yapmıştır. *Altay Destanları I* adlı eseri TDK tarafından yayımlanmış, bu eserin ikinci ve üçüncü ciltleri hazırlanmış, TDK tarafından yayımlanacaktır. İbrahim Dilek, Kültür Bakanlığının *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi'nin*, 23. Cildini, (Altay Edebiyatı, Ank. 2003) eşi Figen Güner Dilek'le birlikte hazırlamıştır. Dilek'in Altay Türklerinin edebiyatlarıyla ilgili yazılarından bazıları şunlardır:

1) *Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar*, **Bilig**, S. 1, s.51-55, Ank. 1996

- 2) *Tıp Oyunu ve Bir Altay Masalı*, **Bilig**, S. 2, s. 117-121, Ank. 1996
  - 3) *Altay Türklerinde Halk İnanışları*, **Bilig**, S. 3; s.96-102, Ank., 1996
  - 4) *Altay Bayramları, Nevruz ve Renkler*, (yay. haz, Prof. Dr. Sadık Tural-Elmas Kılıç) Ank. 1996
  - 5) S. S. Surazakov *Altay Folklor*, **Millî Folklor**, S. 29-30, s. 125- 126. Ank. 1996, (Tanıtma)
  - 6) *Altay Türklerinin Atasözleri*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S.1, Ank. 1996, s.107-121.
  - 7) *Altay-Türk Folklorunda ve Atasözlerinde At*, **Millî Folklor**, S. 36, s. 60-66. Ank. 1997
  - 8). *Sazon Saymoviç Surazakov*, **Bilig**, S. 4, s.206-211, Ank. 1997
  - 9). *Altay Curukçı Grigory İvanoviç Çoros Gurkin ve Han-Altay Tablosu*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S.4, s.169-177, Ank. 1997
  - 10). *Altay-Türk Kayçılık Geleneği ile Türkiye'deki Aşık Tarzı Şiir Geleneği Arasındaki Benzerlikler*, **Sibirya Araştırmaları**, (yay. haz. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali), s.195-203. İst. 1997
  - 11) *Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N.U. Ulağaşev*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, s. 309-361, Ank. 1998
  - 12) *Destancı (hikâye)*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, s. 479-485 (Aktarma) Ank., 1998
  - 13) K. E. Ukaçına, *Nevruz ve Çaga Bayram Üzerine*, **Bilge**, S. 16, s. 4-8 Ank. 1998
  - 14) *Altay Edebiyatı*, **Türk Dünyası El Kitabı** C. IV, s. 451-483, Ank., 1998
  - 15) *Cayzanın Yargısı Altay Türklerinin Eski Gelenekleri* (E.E. Yamayeva, Cayzannın Cargı Canı, Gorno-Altaysk, 1993.) **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**, s. 183-204 (Aktarma), Ank. 1999
- Selahaddin Bekki, *Altay-Türk Destanı Maaday-Kara, İnceleme Metin* (Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens. 2001) başlıklı doktora çalışması yapmıştır. Bekki'nin *Altay Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara destanı (Türkler 2002, s. 569-579)*, *Altay Kayçıları ve Topşuur (Türk Kültürü, Haziran 1996 s. 56-60)*, *Galsan Çınag ve Eserleri Hakkında (Bilge, Kış 23, 2000, s.40-42)* başlıklı makaleleri de bulunmaktadır.

Mehmet Kara, önce *Hakas Türkçesinde Fiiller* (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. 1995) başlıklı yüksek lisans tezi, ardından *Hakas Türkçesinde İsim* (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. 2005) başlıklı doktora tezi hazırlamıştır. *Hakas Türkçesinde Arapça ve Farsça Alıntı Kelimeler* (11/2001), *Altay Hakas Türkçesindeki Şimdiki Zaman Kiplerinin Muğla Ağzıyla Karşılaştırılması* (12/2001) adlı makaleleri **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisinde** yayımlamıştır.

TDK başkanı Ş. Halûk Akalın Şor ve Teleüt Türkçeleriyle ilgili sözlüklerin yanında pek çok makale de yazmıştır. Akalın'ın çalışmalarından bazıları şunlardır:

1) **Teleüt Ağzı Sözlüğü**, (C. Turgunbayev ile birlikte çeviri), TDK yayını, Ank. 2000

2) **Şor Sözlüğü**, (N.N.Kurpeşko ile birlikte) Türkoloji Araştırmaları yayınları, Adana, 1995

3) *Şor ve Teleüt Türkçelerinin Bugünü ve Yarını*, **ACUN** Türkçenin Gücü dergisi, S. 1, s.16 İstanbul, 1993

4) *Şor Türkçesi ile İlgili Yeni Yayınlar ve Çalışmalar*, **Türk Dili** dergisi, S. 500, s.193, Ank. 1993

5) *Şor Türkleri ve Şor Türkçesi*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 80, s.121-138, İst. 1992

6) *Güneybatı Sibîrya'da Yaşayan Türk Boyları*, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 357, s. 11-18, Ank. 1993

7) *Şor Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Araştırmalar*, **Türk Lehçeleri Dergisi**, S. 1, TÖMER, Ank. 1995

8) *Şor Türkçesinin Söz Varlığı ve Şor Sözlüğü*, **Kebikeç**, S. 7-8, s. 135-139, Ank. 1999

9) *Teleüt Şairi Nikolay V. Kalışev ve Şiirleri*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 8, s. 426-437, TDK, Ank., 1999

10) *Şor Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Ödünçlemeler ve Alıntılar Üzerine*, **İ. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, IX. Millî Türkoloji Kongresi**, 15-19 Eylül 1997

11) *Şor Folkloru*, **II. Uluslararası Karacaoğlan ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, s. 223-228, Adana, 1993 (N. N. Kurpeşko'nun Şor Türkçesiyle sunduğu bildiri Ş. H. Akalın tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.)

12) *Şor Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Gözlemler*, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Sibirya Semineri**, İstanbul, 2-4 Nisan 1996

13) *Şor Türkçesinin Söz Varlığındaki Birleşik Kelimeler*, **Türk Dil Kurumu III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, Ank. 1996

Akademik çalışmalarını doğrudan Sibirya sahasında yapmayan, fakat Sibirya Türk topluluklarının dilleri, edebiyatları ve tarihleriyle ilgili çalışmalar yapan bilim adamları da bulunmaktadır. Bunlardan Metin Ergun ve Mehmet Aça destanlar, Mehmet Ölmez dil, Saadettin Gömeç tarih konusunda yoğunlaşmıştır.

Metin Ergun, önce *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alp Manas* (Cemre, Konya, 1997) adlı Altay destanını kendisi, ardından *Tıva Destanları I* (Akçağ, 2004) ve *Tıva Destanları II* (Akçağ, 2005) adlı eserleri Mehmet Aça ile birlikte yayımlamıştır. İki eserde on Tuva destanı Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu iki eserin *Giriş* bölümlerinde geniş destan incelemeleri bulunmaktadır. Ergun'un *Şor Kahramanlık Destanları* (Akçağ 2006) adlı eserinde 15 Şor destanı bulunmaktadır.

Ergun'un Sibirya Türk destanları hakkındaki yazılarından bazıları şunlardır:

- 1) *Hakas Haycıları (Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 1/1996)*,
- 2) *Koşuk ve takmak terimleri üzerine, V. Milletlararası Türk Halk Kültürü Kongresi*, s 23-32, Ank. 1997.
- 3) *Hakas Haycıları ve Haycılık Sanatı, Millî Folklor*, 19: s.13-18, 1993
- 4) *Dağlarla İlgili Altay Türk Efsaneleri, Millî Folklor C. 4. S.31-32,s.66-70, Güz -Kış, 1996.*
- 5) *Oloḡho ve Oloḡhosut Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan* s.341-356, Ankara, 2004.

Mehmet Aça, *Tıva Destanları I-II* adlı eserler yanında, özellikle Sibirya Türk destanlarının muhtevalarıyla ilgili makaleler yazmış, bildiriler sunmuştur. Bunlardan bazıları:

- 1) *Tuva Türklerinin Destancılık Geleneği Hakkında Birkaç Söz, Türk Kültürü*, 434, s.53-57, Haziran 1999,
- 2) *Şor Türkleri ve Sözlü Edebiyatı, Türkler*, 20. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, s. 760-771, Ankara 2002
- 3) *Tıva Türklerinin Alkışları (Algış-Yöree) Üzerine Notlar, Milli Folklor, C.7, S 56, s. 166-178, Kış 2002*

4) *Tıvalı Destancıların Bazı Kalıplaşmış İfadeleri Üzerine*, **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan**, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, s.95-107

5) *Tıva Türklerinin Ölüm ve Defin Sonrası “Destan Anlattırma” Geleneginden Türkiye Türklerinin Ölüm ve Defin Sonrası Bazı İnanış ve Uygulamalarına*, **TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, 31 Mayıs-4 Haziran 2004, Kırım-Ukrayna.**

6) *Tıva ve Şor Destanlarında Ölüm, Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu, 25-26 Kasım 2004* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi).

7) *Şamanlığa Geçişteki Ölüm Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüm Dirilmeye*, **Millî Folklor**, C 7, S 54, s.75-85, 2002.

8) *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı : Alıp Manas* **Millî Folklor**, C 5, S 9, s. 109-111, Güz, 1997.

9) *Yırtözlük Destanının Sibiryâ (Tümen) Türkleri Eş Metnindeki Olağanüstü Yardımcı Kahramanlar Motifi Üzerine Bir Deneme* **Millî Folklor**, C.7, S.51, s.65-74, Güz, 2001.

Asıl çalışma alanı Eski Uygur Türkçesi olan Mehmet Ölmez’in Sibiryâ Türkleriyle ilgili çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları:

1) *Sibir Çevresi Türk Dilleri ve Sözlükleri*, **Kebikeç**, 1999, Yıl 4, Sayı 7-8,

2) *Tuvalar ve Tuvaca (Türk Halkları ve Dilleri 6)*, **Çağdaş Türk Dili**

3) *Hakaslar ve Hakasça (Türk Halkları ve Dilleri 7)*, **Çağdaş Türk Dili**

4) *Eski Türkçede ve Sibiryâ Türk Dillerinde Kullanılan Dinî Terimlerden Örnekler*, **Türkçede Dinî Tabirler Sempozyumu**, 12 Mart 2004 Yıldız T.Üni.

5) *Tuvacanın Eskiliği Üzerine*, **Türk Dilleri Araştırmaları 10** (2000), s.133-138

Daha çok Çağatay Türkçesi üzerinde yoğunlaşan Zuhal K. Ölmez’in de Sibiryâ Türk topluluklarının dilleri hakkında çalışmaları da vardır:

Altay Türkleri ve Altayca,(Türk Halkları ve Dilleri 9) **Çağdaş Türk Dili**, S.9, Mayıs, s.12-19. 1996

Yakutlar ve Yakutça (Türk Halkları ve Dilleri 3) **Çağdaş Türk Dili**, s.29-39

Sadettin Gömeç, özellikle Saha Türklerinin Tarihi hakkında çalışmalar yapmaktadır:

1) *Saha Yeri ve Saha Türkleri*, **DTCF, Tarih Araştırmaları**, 16/26, (1994)

2) **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ank., 2003

3) *Saha Türkleri ve Saha Yeri*, **Türk Kültürü**, sayı 356.

4) *Sahaların Ataları veya Kök Türkçe Yazıtların Kurikanları*, **Ana Yurttan Ata Yurda Türk Dünyası**, 1/3, (1993)

Timur Davletov Türkiye’de, TÜRKSOY’da görevli bir Hakas Türkü. Genel ağ ortamında www.turkcleronline.com/turkler/kirgizlar/timurdavletov/turkler ve www.turkhaber.org/193.html adreslerinde yer alan pek çok değerli makale yazmıştır. Bu makalelerin başlıcalarının adlarını aşağıya alıyoruz:

1) *Hakas Türkleri Örneğinde Kam İnancının Diğer Dinlerle İlişkisi Üzerine*

2) *Hakas Türklerinin Ünlü Şairlerinden M. R. Bayinov'un Şiir Romancılığı Üzerine*

3) *Hakaslar'ın Geleneksel İnanç Kamlık, Dünü ve Bugünü*

4) *Kamlığın En Eski Temelleri*,

5) *N. M. Martyanov adındaki Min-Suu Müzesi Koleksiyonundaki Eski Türk Runik Yazısı Anıtları*,

6) *Türkiye ve Orta Asya'da Milli Müzik Geleneklerindeki Ortaklık Hatları*

7) *Xakas tilzer naa sosterim*

8) *Dinlerin Karşılıklı İlişkileri Işığında Sibiry Türkleri'nden Hakaslar'ın İnanç Yaşamının Dünü ve Bugünü*

9) *Hakas Türkleri ve Hakaseli*

10) *Milliyetçilik bağlamında Hakas Türkleri'nin sosyo-politik, ekonomik, dilsel durumu*

11) *Türk Yıl Başı (Yeni Yılı) Ulu Günü Çerçevesinde Sibiry Türkleri Üzerine Düşünceler*

Fatma Özkan, Hakas kahramanlık destanı *Altın Arığ'ı* (**Bilig**, Ank., 1997) yayıma hazırlamanın yanında, *Saka, Altay, Tuva, Hakas, Sibiry Türkleri (Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı 1997, S.16 s.1553-1557)*, *Sibiry Türklerinde Geçiş Törenleri (Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebi-*

yatı Kurultayı 26-28-Mayıs 2000 Bildiriler s.595-608, Ank.) incelemelerini yayımlamıştır. Özkan, Türksoy Tarafından basılan **N. F. Katanof, Bilimsel Eserlerinden Seçmeler**, (Ank. 2000) adlı eserin Türkçe bölümünün redaksiyonunu da yapmıştır.

İsa Özkan, *Hakas Türklerinde Halk Takvimi ve Ülü Kün (Nevruz) Bayramı (Türk Kültüründe Nevruz Bilgi Şöleni* V. 2002, Diyarbakır) ve *Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki “Çeçen-Şeşen-Sesen” Kelimesinin Etimolojisi (Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı 26-28-Mayıs 2000)* adlı bildirimleri sunmuştur.

Emine Gürsoy Naskali, **Altay Destanı Maaday Kara**, YKY, (Muvaffak Duranlı ile birlikte) **Altayca-Türkçe Sözlük**, (Muvaffak Duranlı ile birlikte, TDK, Ank. 1999) adlı eserlerin sahibidir.

Naskali, 2-4 Nisan 1996’da yapılan Sibirya Toplantısını kitaplaştırmıştır. (**Sibirya Araştırmaları** Simurg, İst. 1997) Genel ağ ortamında başvuru sıklığından anlaşıldığı kadarıyla, bu eser Sibirya konusunda bir el kitabı mahiyeti kazanmıştır. Bu yüzden eserin içindekiler bölümünü vermek istiyoruz: 432 sayfalık eserde Sibirya Toplantısında sunulan bildirimler bulunmaktadır. Eser Sunuşla başlar. E. G. Naskali’nin *Sibirya Deyince* başlıklı toplantı açış konuşması (s. 11-16), Mesut Şen’in *Sibirya İsminin Menşei Üzerine* (s. 17-24), Nadir Devlet’in *Sibirya’daki Halkların Demografik ve Ekonomik Potansiyelleri* (s. 25-46), Claus Schönig’in *Güney Sibirya Türkçesi Nasıl Gelişmiştir* (s.47-50), D. M. Nasilov’un *Sibirya Türk Halkları (Etnik Azınlıklar) ve Dilleri* (s. 51-55), G. Killi’nin *Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklüğünün (Saha, Tuva, Hakas, Altay) Dilinde Fonolojik Açından Bir Bakış* (s. 57-68), Ş. H. Akalın’ın *Şor Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Gözlemler* (s. 69-81), T. Kocaoğlu’nun *Sibirya Türk Lehçe ve Ağızlarında Özbekçe Unsurlar: Baraba Tatar ağzı Örneği* (s. 83-91), M. Argunşah’ın *Dolganca Kelime Hazinesi* (s.93-97), Özlem Yılmaz’ın *Sibirya Türk Lehçelerinde Dönüştürme Zamiri* (s.99-111), Almagül İsina’nın *Sibirya Lehçelerinde Çokluk* (s. 113-118), F. Kirişcioğlu’nun *Sibirya Türk Lehçelerinde –A(Aç)çI Eki* (s.119-122), Nadejda Tıdikova’nın *Altay Dilindeki Sıfat-Fiiller Hakkında Bazı Problemler Konular* (s.123-125 Altayca, s. 127-129 Türkçe), E. G. Naskali’nin *Sibirya Türkleri ve Tütün Alışkanlığı (Tütün Kültürünün Özel İsimlere Yansıması)* (s. 131-138), F. G. Dilek’in *Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altay Türkçesine Ulaşan Kelimeler* (s.139-143), Gülden Sağol’un *Hakas Türkçesindeki Arapça Özel İsimler* (s.145-148), Meral Gölgeci’nin *Sibirya Şivelerinde Aylar* (s. 149-159), Grigori Samayev’in *Altaylarda Takvim*, (161-164), Fahrünnisa Bilecik-Kahraman’ın *Sibirya Türk Lehçelerinde Akarsu Terimi* (s. 165-175), E. Karabacak’ın *Sibirya Türk Dillerinde Zaman Bildiren Kelimeler* (s. 177-178), Göksel Öztürk’ün *Tuba-Kiji*

Bilmecelerinin Türkiye Türkçesi Bilmeceleriyle Karşılaştırılması (s. 179-194), İ.Dilek'in *Altay-Türk Kayçılık Geleneği ile Türkiye'deki Aşık Tarzı Şiir Geleneği Arasındaki Benzerlikler* (s. 195-201), Z. P. Sokolova'nın *Sibirya Halklarının Konutları* (s. 203-210 Rusça, 211-224 Türkçe), İbrahim Yıldırım'ın *Eski Sibirya-Altay Bölgesi Kayakçılığının Hippopod (At Ayaklı)lar Efsanesi İle İlişkisi* (s. 225-232), G. V. Kubarev'in *Eski Altay Türklerinin Kültürü* (s. 233-238 İngilizce, 239-249 Türkçe), N. A. Alekseev'in *Yakutların Geleneksel Uğraşlarının Gelişimi* (s. 251-258 Sahaca, 259-268 Rusça, 269-276 Türkçe) Y.A.Pustogaçev'in *Altay ve Altaylılar* (s. 277-282 Altayca, 283-287 Türkçe), *Altay ve Sibirya Türk Halklarının Etnik Kökeni ve Tarihlerinin Başlangıcı ile İlgili Bazı Görüşler* (s. 289-298 Rusça, 299-306 Türkçe), İris Beybutova'nın *Eski Türlerde Atalara Tapma Felsefesinin Orta Asya ve Sibirya Türk Dillerinde Yansıması* (s. 307-309), Erdal Şahin'in *Batı Sibirya Tatarlarının Tarımla İlgili Bayram ve Gelenekleri* (s. 311-315), Oğuz Karakartal'ın *I. Dünya Savaşı Sonunda Sibirya'daki Esir Türk Askerleri Sorunu ve Türk Dünyası Gazetesi* (s. 327-322), S. N. Tarbanakova'nın *Altay Halklarının Folklorik Tiyatrosu* (s. 323-329), Saizana Martool'un *Tuvalı Şaman Toyduk-han* (s.331-335), A. Temir'in *Kazanlı Tarihçi Hadi Atlası ve Sibir Tarihi adlı eseri Üzerine* (337-350), Erika Taube'nin *Galsang Çinag'ın Eserlerinde Altay Tuvalarının Hayatı ile İlgili Bilgiler* (s.351-369 Almanca, 370-378 Türkçe), Nurettin Demir'in *Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması* (s. 379-389), Arzu Erdoğan Öztürk *Yerli Kuzeydoğu Sibirya Halklarından Çukçalar* (s. 391-395), T. Gülensoy'un *Kerey Kazaklarının Genel Türk Kültürü İçindeki Yeri* (397-400), D. D. Vasilyev'in *Sibirya Müzelerinde Bulunan Göktürk Arkeolojik Koleksiyonları*" (401-410), Oğuz Karakartal'ın *Günümüzde Türk Dünyası ve Sibirya Üzerine Çalışmalarıyla Tanınan Bir İtalyan Ugo Marazzi* (s. 411-413), Baki Asiltürk'ün *Hatıra ve Gezi Kitaplarında Sibirya* (s. 415-431) (Son makalede Tahsin İybar'ın *Sibiryadan Serendib'e*, Esirlik Hatıraları, Metin Toker'in *Rus Geldi Aşka Rus'un Aşkı Başka* adlı eseri, Samet Ağaoğlu *Rusya İmparatorluğu*, Kemal Bayram'ın *Sibirya Şafağı*, Ş. Halûk Akalın'ın *Anayurttan Atayurda* adlı eserleri tanıtılıyor.)

Sibirya Türk Topluluklarıyla ilgili Türkiye'de yapılan diğer bazı çalışmaların künyelerini veriyoruz:

Aras, Hayat, *Sengel Tuvaları, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 14/2002

Arat, Reşit Rahmeti (Haz. Osman F. Sertkaya) *Güney Sibirya Türkçesi Metinleri*, TKAE, 1994.

Biçe-ool, S. M. *Tuvalılarda Akrabalık Sistemi*, **Bilig 17**, Bahar, 2001

Bozkurt, Fuat, *Altay Türkçesi, Türk Dili Dergisi*, Ank. 1991

Çağatay, Saadet, *Altay Türkleri ve Dilleri, Türk Lehçeleri Örnekleri II: Yaşayan Ağız ve Lehçeler*, A.Ü. DTCF yayınları; 214, s. 181-188, Ank. 1972

Çelik, Ş. Ülkü, *Altaycada Morfofonemik Değişmeler, Türkbilig / 46-50* 1/2000

Çelik, Ş. Ülkü, *Manas ve Maaday-Kara'da Sayılar, Millî Folklor C.7, S. 50*, s.52-57, Yaz, 2001

Çelik, Ülkü, *Altay Bilmecelerinden Örnekler, Millî Folklor, C.3, S. 21*, s.81-84, Bahar, 1994

Çelik, Ülkü, *Altay Türkçesi ile Üç Metin (Tuba-Çalkanduu-Altay) TDAY-B* 1995, s. 37-98, Ank.1997

Deliömeroğlu, Yakup, *Hakaslar ve Hakasya, Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı, S.16*, s. 1570-1587, Temmuz-Ağustos 1997

Deliömeroğlu, Yakup, *Hakaslar ve Tarihleri, Bilig 3*, Güz, 1996

Deliömeroğlu, Yakup, *Hakasların Geleneksel Kültürlerine Dair Bir İnceleme, Millî Folklor C 5, S 33*, s. 41-49, Bahar, 1997

Dilaçar, A, P. A. Sleptsov (redaktör) *Yakutsko-Russkiy Slovar (Sahali-Nuççali Tild'it)* büyük boy, çift sütun 606 s. Moskva 1972 (Tanıtma) **TDAY-B** 1973-1974, s.345-346, Ank. 1974

Duranlı, Muvaffak (Emine Gürsoy-Naskali ile birlikte) **Nikolay Fedoroviç Katanov**, (İrina Kokova'dan Çeviri), TDK, Ank, 1998

Eren, Hasan, A. V. Romanova, A.N.Mireeva, P.P.Baraşkov, *Vzaimovliyanie evenkiyskogo i Yakutskogo Yazıkov* Leningrad 1975. 211 s. (Tanıtma) **TDAY-B** 1978-1979, s. 257-259, Ank. 1981,

Ergun, Pervin, *Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay-Keloğlan Milli Folklor C. 9, S. 68*, s. 78-84

Ilgın, Ali, *Hakas Kahramanlık destanı "Kara Kuzgun"*, (Hacettepe Üniversitesinde yüksek lisans tezi, 2005)

Johanson, Lars, (Çev. Sema Aslan), *Güney Sibiryâ Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar, Bilig*, Bahar, 2004, S. 29, s. 1-27

Kalkan, Nigar Ayu Üöreğe (Tanrı Öğretisi) *Metni Üzerinde Gramer Çalışması* (Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. Yüksek Lisans Tezi)

Kızlasov, Leonid R. -Kızlasov, İgor L., (çev. Muvaffak Duranlı) *Sayan-Altay Türklerinin Yeni Runik Yazısı, TDAY-B*, 1990, Ank. 1994, s. 85-136

May, Gülcan, *Radloff'un Proben'indeki Şor Türkleriyle İlgili Metinler Üzerinde Dil Çalışması*, (ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1996, sayfa:VII+2261)

Özergin, Kemal, *Sahalar'da Destan Olonho*, **Kardeş Edebiyatlar S.3**, s.32-35, 1982

Salçakova, Maadır Maya, *Edebî Anıtların Yok Edilmesi, Tuvadaki Durum (20.Yüzyılın 30-40 Yılları)*, **Bilig**, 21, Bahar, 2002

Samdan, Z.B. **Kül-tegin, Orhon-Yenisey Yazıtları VI-VIII. yy**, Ank., TÜRKSOY, 2003

Seren, Polina (Çev. Hayat Aras), *Tsagaan-Nuur Tuvaları*, **Türk Dünyası Araştırmaları S.143**, s.113-139

Somuncuoğlu, Anar, *Altay Cumhuriyeti*, **Türkler 20**, Yeni Türkiye yay, Ank., 2002

Şahin, H. İbrahim, *Tıva Kahramanlık Destanları I-II*, **Millî Folklor**, C. 9,S.68,235-236

Şişman, Bekir, *Hakaslar ve Hakaslarda Şaman Kültürü*, **Millî Folklor C. 4. S.31-32**,s.126-130,Güz-Kış,1996

Tıdıkova, N.N. (Ruşçadan çev. Hanzâde Güzelova) *Altay Kahramanlık Destanındaki Kadın İsimlerinin Dil Bakımından Tahlili*, **Bilig-31/ Güz 2004**

Vasiliev, Yuriy (Cargısay) **Türkçe –Sahaca Sözlük**,TDK Ank. 1995

Vasilyev, Yuri, - Çınar, Ali Abbas, *Yakutistan'da Folklor Faaliyetleri*, **Millî Folklor**, C 3, S. 23, s.37-41, Güz, 1994

Wilhelm, Radloff. **Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı II**, Ekav, Ank. 1990

Yıldırım, Hüseyin *Ayu Üörege (Tanrı Öğretisi) Metni Esasında Saha Türkçesinde İsim*, (Gazi Üni. Sos. Bilimler Ens. Yüksek Lisans Tezi 2000)

Yıldırım, Hüseyin, *Saha Türkçesinde Yükleme ve Yönelme Hali Eklerinin İyelik Ekleriyle Kullanımı*, **Türk Dil Kurumu V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı II. C.** s.3219-3230, Ank. 2004

Yüce, Nuri, *Prof. Dr. Nikolay Aleksandroviç Baskakov'un Hayatı ve Türkoloji Bilimine Hizmetleri*, **TDAY-B** 1995, s.1-30, Ank. 1997

Zahidoğlu, Vahid - Bekki, Selahaddin A. N. *Samoyloviç (1880-1938) ve 'Altay Türklerinde Kadınlara Özgü Kelimeler' Adlı Makalesi*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi** 13/2002

Zonrnickaja, M. Ja (Çev. Metin Özarslan) *Yakut Şamanlarının Dansları* **Türkbilig / 187-192** 3/2002

Sibiryalı Türkleriyle ilgili Türkiye'de yapılan ve gözden kaçırdığım başka çalışmalar da mutlaka vardır. Ancak yukarıda sıraladığımız çalışmalar da oldukça önemlidir ve bu çalışmaların çoğunun son yıllarda yapılmış olması,

gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Türkiye'deki bilim adamları Sibiryâ Türklerini tanısaydı, onların sıcak ilgisini, akrabalık şuurunun gelişmişliğini görseydi, onları ve kültürlerini (kültürümüzü) tanımak ve tanıtmak için daha fazla gayret gösterirdi.